

Silvåkra kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

MAX LASERNA 2014-09-26

Max Laserna
Byggnadsantikvarie

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Silvåkra kyrka

Veberöds församling, Torna kontrakt, Lunds stift,
Silvåkra socken, Silvåkra 47:1, Lunds kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Byn Silvåkra ligger omkring 2 mil öster om Lund, belägen på en mindre högrygg strax sydöst om Krankesjön med sitt rika fågelliv och omgivande strövmarker. Byn omges av flacka, öppna sandslätter som främst används som betesmark. Strax söder om byn finns ett kärr, vilket är en rest av Silvåkrasjön. Orten tillhörde tidigare Torna Härad men ingår sedan 1974 i Lunds kommun. Den äldre bystrukturen är relativt välbevarad med bebyggelsen placerad längs bygatans norra sida och utmed vägen mot Harlösa. Vid enskiftet 1833–35 fanns 12 gårdar och sju numrerade gatehus. Efter skiftet låg endast fem av gårdarna kvar. Samtliga av de kvarvarande gårdarna låg då väster om Silvåkrabäcken som rinner genom byn jämte Harlösavägen. Först under 1800-talets mitt återuppstod bebyggelse öster om bäcken. År 1878 hade byn flertalet industriella verksamheter så som bränneri, kvarn och tegelbruk. Silvåkra tegelbruk hade tegelproduktion mellan 1825 och fram till sekelskiftet 1900, men tegel hade tillverkats i byn sedan medeltiden.

Prästgården från 1870-talet ligger strax intill kyrkan. Bebyggelsen härrör framförallt från 1800-talets senare hälft, däribland skolan och smedjan. Kring den nedlagda stationsbyggnaden finns en mer samlad grupp byggnader från det tidiga 1900-talet. En allé förbinder byn med Silvåkra herrgård som uppfördes i nyklassisk stil 1803–1807. Byns äldre historia går bak till förhistorisk tid och i socknen finns ett stort antal fornlämningar. Första gången byn Silvåkra omskrivs var 1494, då benämns byn ”Selagher”, troligen anspelar namnet på växten sälg. Betydelsen skulle således kunna vara ”sälgåkern”.

Kyrkobyggnaden

Silvåkra kyrka är en mindre sockenkyrka som uppfördes under 1100-talet. Ursprungligen utgjordes kyrkan av ett långhus och ett rakslutat, kvadratisk kor. Tornet i väster uppfördes sannolikt relativt kort tid därefter och i början av 1500-talet tillkom ett vapenhus i söder. Under 1400-talet valvslogs långhuset och koret, vilket innebar att det romanska måleri som idag syns från vinden doldes från kyrkorummet. Innan dess hade kyrkan ett plant innertak av trä. Under slutet av 1400-talet försågs även valven med målningar. Motiven är hämtade från såväl gamla som nya testamentet.

Silvåkra kyrka sedd från sydväst. Notera den västra ljudöppningens höga placering .

1661 fick kyrkan nya bänkar, vilka byggdes om på 1840-talets första hälft. 1839 revs korets tunnvalv och ersattes av ett plant tak i trä. Kring 1800-talets mitt genomfördes flera reparationsarbeten för att säkra långhusets ytterväggar och korets östvägg. I mitten på 1880-talet genomgick kyrkans interiör en omfattande restaurering, då orgelläktare, orgelfasad, bänkinredning och altare tillkom. 1955–56 genomfördes en omfattande restaurering under ledning av domkyrkoarkitekten Eiler Græbe. De äldre gjutjärnsfönstren byttes då ut mot nya fönster i oljad ek. Vapenhusets port byttes ut. Den gamla dörren från 1923 lär sitta i ett bostadshus i Blentarp.

Exteriör

Kyrkan är till största del uppförd i grovt tuktad sandsten och har omkring en meter tjocka murar, vilka fogats samman med kalkbruk som strukits ut över stenarna. Vapenhusets trappstegsgavel är uppförd i rödbrunt tegel och är utsmyckad med vertikalt betonade spetsbågiga blindingar. Även långhusets gavelspets och murkrön samt kompletteringarna kring fönstren är i tegel. Två kraftiga kontreforter finns placerade mot korets östra sida, vilka troligen uppförts i samband med korets välvning. Murarna bär en vit spritputs som följer murverkets ojämnheter och som avslutas upptill av en livfullt murad kornisch med två mursprång. Murarna vilar på en gråstensgrund som bestrukits med kallasfalt. Grunden går i liv med murarna och befinner sig till största del under mark.

Tornet uppfördes sannolikt under 1100-talet, men något senare än långhuset och koret. Takfallen vetter mot söder och norr. Fasaderna har en ålderdomlig prägel, särskilt den övre delen av tornet som har en mängd gluggar och ankarslutar med olika utförande. I tornets gavelrösten finns två rektangulära ljudöppningar. Öppningarna har centralt placerade kolonnetter med enkel bas, släta skaft och tärningskapital som upptill övergår i en konsol. Dess ovanligt höga placering i gavelröstena har väckt frågan om tornet tidigare kan ha haft en annan utformning. Tornet har flertalet igensatta gluggar som inte syns utifrån.

På kyrkans västra sida finns spår av en cirka fyra meter hög portal, vilken ersattes med ett fönster vid restaureringen 1883. Samtliga av kyrkans fönster är rundbågiga och har slätputsade omfattningar med mellan två och tre mursprång. Fönstren i långhuset och koret har klarlackade ekbågar som tillkom vid en restaurering 1955–56 som leddes av dåvarande domkyrkoarkitekten i Lund, Eiler Græbe. Även huvudentréns ytterdörr i vapenhuset och dörrarna mellan långhus och vapenhus byttes ut. Den äldre dörren från 1923 lär sitta i ett bostadshus i Blentarp. I den östra gaveln och i tornets västfasad samt i vapenhuset sitter gjutjärnsfönster med cirkelmotiv. Bortsett från fönstret i den östra gaveln, som har en putsad solbänk som asfaltsbestrukits, är samtliga solbänkar av kryssharnad granit.

Under en period var kyrkans samtliga takfall avtäckta med munk- och nunnetegel. För att skydda de romanska målningarna ovan valven ersatte man i slutet av 1940-talet munk- och nunneteglet med enkupigt falstegel från Minnesberg. Det äldre teglet byttes emellertid inte ut på vapenhusets trappgavlar. Samtliga takfall har avvattningssystem i koppar med skarpvinklade falsade krökar på stuprören.

Interiör

Kyrkorummet nås via huvudentrén i vapenhusets södra väggmur. Vapenhuset uppfördes på 1500-talet och har en kvadratisk planform. Golvet är belagt med röda kvadratiske tegelplattor och taket är reveterat. I vapenhuset finns ett textilskåp från år 2000 och en öppen stenkista från 1100-talet.

Vapenhusets trappstegsgavel har bevarat sin avtäckning med munk och nunnetegel.

Kyrkorummets andra travé och kor i öster.

Kyrkorummet sträcker sig över kyrkans fulla längd. Långhuset består av två valvtravéer och koret har en rektangulär plan och ett plant reveterat tak. Tornet har ett entresolplan som utgörs av orgel-läktaren. Ovan läktaren finns ett plant reveterat tak.

Långhuset har två fönsteröppningar i norr och ett i söder. Golvet i mittgången öster om vapenhusgången och vid dopfunten samt i mitten och norr om triumfbågen belades 1883 med oktagonala gula klinkerplattor från Tryde bruk i Tomelilla. Väggarna är slätputsade och avfärgade i en obruten vit kulör. Det kan finnas fragment av målningar på väggarna. 1954 plockade man fram målningar på triumfbågens undersida, vilka är daterade till 1150–75 och hänger samman med de målningar som finns ovanför valvet. Målningarna har tillskrivits den så kallade Finjagruppen.

Romanisk målning i triumfbågens norra sida föreställande en ärkebiskop utrustad med kräkla i höger hand och den vänstra höjd till välsignelse.

Två ärkebiskopsfigurer syns på triumfbågens undersida. Den norra är bäst bevarad och visar tydligt den röda och gula figurens färger mot en djupt blå botten (lapis lazuli). Det finns även ett antal konsekrationsskors, eller invigningskors, målade på väggen.

Långhusets kryssvalv är sekundära och slogs under mitten av 1400-talet. Spår efter bjälkar på vindens södra och norra murar tyder på att kyrkorummet tidigare haft ett plant tak. Under början av 1500-talet försågs valven med gotiska målningar, vilka plockades fram 1954. Målningarna anses vara utförda av den arbetsgrupp som kopplats till målningarna i Gislövs kyrka. Ribborna och gördelbågarna har kvadermålning i rött och grått och vilar på pilastrar. Motiven för valvkappornas målningar är sannolikt hämtade ur Biblia Pauperum, ”de fattigas bibel”. Biblia Pauperum var vida spridd vid den tiden och innehåller scener ur gamla och nya testamentet. Den östra travéns målningar föreställer den yttersta domen med Jesus tronande på regnbågen, de förtäppade där syndarna drivs ner i helvetet, intåget i Jerusalem och de välsignade där Petrus står med nyckeln i låset för att öppna för de tio välsignade. Den västra travéns målningar föreställer Evas skapelse, hur Gud förmanar Eva och Adam, utdrivandet ur paradiset och Eva och Adams jordeliv.

Orgelläktaren återfinns i kyrkorummets västra del och har samma bredd som långhuset. Läktaren tillkom vid restaureringen 1883–84 och är utförd i eklektisk stil med snickerier i ekådrat trä med förgyllda detaljer och har en barriär av svarvade balusterdockor. Detaljeringsgraden i läktarens utförande är högre än hos den övriga inred-

Orgelläktaren som går från kyrkorummets fulla bredd täcker större delen av kyrkorummets västra del.

Romansk målning ovan valv på södra sidan på triumfväggen (väggen mellan långhus och kor) föreställande en ängel.

ningen från samma tid. Läktaren vilar på träkolonner som står på höga plintar. Kolonnernas kapitäl är en fri tolkning av tärningskapitäl. De två kolonner som står direkt under orgelfasaden har särskiltkraftiga kapitäl i konsolform. Möjligen kan de vara en anspelning på ljudöppningskolonnetters kapitäl i tornets klockvåning.

Kyrkans samtliga vindar nås genom en lucka i vapenhusets gavelröste i söder. Vapenhusets takstolar är av återanvänt virke och en hanbjälke har årtalet 1848 inristat med romerska siffror. En barriär som ingått i inredningen från 1883 förvaras på vapenhusvinden. Genom en öppning med ojämnt murad omfattning

i långhusmuren nås långhusets vind. Taklaget består delvis av återanvänt, möjligen medeltida, virke i ek som sammanfogats med smidd spik. Tornet nås från orgelläktaren vars trappa återfinns i kyrkorummets nordvästra del. Golvet utgörs av valvens ovan sida, som slagits med rött och delvis svartbränt tegel med inslag av sandsten. De romanska målningarna återfinns på båda sidor om triumfbågen i öster.

Kyrkklockan från 1660 finns upphängd i klockbocken av ek, möjligen samtida med klockan, som återfinns på tornvinden. Ljudöppningen i väster har omfattningar av tegel medan den östra ljudöppningens omfattningar är utförda i sandsten. Tornets bjälklag är i ek och har ett ålderdomligt uttryck, men dess ålder är okänd. En dendrokronologisk undersökning skulle därför kunna ge intressant information om kyrkans takkonstruktioner.

Inredning och inventarier

Kyrkorummets inredning präglas till stor del av den restaurering som ägde rum 1883. Vem som utförde ritningarna är oklart.

Altaret är tillverkat i trä och tros vara samtida med korskranket, det vill säga från 1883. Altarskivan är svart och har en ekådrad sockel nedtill.

Altartavlan är en pannå föreställande Kristus som välsignar ett antal barn. Tavlan är från 1916 och bär signaturen Hübinette. Under många år stod tavlan på orgelläktaren men flyttades tillbaka till sin plats på altaret i slutet av 1990-talet.

Altarringen tillkom vid ombyggnaden 1883 och är genombruten med en kolonnettrad med tärningskapitäl som bär överliggaren i ekådringsmålat trä. Den har ett knäfall med stoppade dynor klädda i mörkblå sammet.

Långhusets östra del och kor.

Kyrkans *tidigare altaruppsats* som tillverkades av Johan Ullberg 1738 finns sedan 1883 deponerad på Historiska museet i Lund. Där förvaras sedan dess även kyrkans *triumfkrucifix*.

Dopfunten är tillverkad i sandsten och är från 1100-talet. Lars Tynell tillskriver Barsebäcksgruppen funten. Cuppan är skålformad och har en palmettbård upptill och är godronnerad nertill. Cuppan vilar på en cylindrisk fot med en vulst upptill som enda dekoration.

Predikstolen är från 1578 och återfinns i långhusets sydöstra hörn. Den vilar på en konsol av en ekbjälke som är inmurad i väggen. Tidigare stod den på en fot på marken. På predikstolen finns två vapensköldar tillhörande Ove Brahe (1550–1587) och hans hustru Karin Thott (död 1617). 1738 restaurerade träsnidaren Johan Ullberg predikstolen som då lade till ett flertal nya detaljer. Predikstolen nås via en svängd trappa med ett räcke av balusterdockor. 1982 plockade konservator Åsa Sandberg fram predikstolens måleri från 1738.

Bänkinredningen utgörs av öppna bänkar som tillkom vid restaureringen 1883. Gavlarerna har ett enkelt utförande i ekådrat trä med brunröda accenter (lik övrig inredning) och har ett genombrutet spetsbågigt urtag nertill och ett snidat fyrpass i dess förkroppade centrum. Ryggarna är av ramverk med fyllning.

Kyrkan och kyrkogården sedd från nordväst.

Orgeln tillverkades år 1969 av Johannes Künkels Orgelverkstad AB i Lund, men invigdes först år 1973. Orgelverket är placerat bakom en äldre fasad från restaureringen 1883. Kyrkan hade tidigare en orgel av Sven Fogelberg från 1894. Den nuvarande orgeln drivs av en elektrisk fläkt och har åtta stämmor och åtta manualer. Fasaderna är tredelade och är liksom orgelläktarna rikligt dekorerade med motiv i eklektisk stil. I huvudsak nygotik och nyromanik. Piporna är placerade i rundbågar som upptill kröns av fyrpass i spetsiga gavlar. Fasaderna är tillverkade i ekådringmålat trä i två nyanser, vilken dekorerats med mörkbruna och förgyllda accenter.

Kyrkklockan i tornet är från 1648 och antas vara tillverkad av klockgjutaren Jeremias Ludovig.

Övrigt

Stenkistan som står i vapenhuset är från 1100-talet och påträffades i korets norra vägg i samband med att man rev tunnvalvet år 1839. Den hade då varit inmurad sedan valvet slogs på 1400-talet. Tidigare hade kistan ett lock, men detta sprack år 1914.

Kyrkklockan i tornet är från 1648 och antas vara tillverkad av klockgjutaren Jeremias Ludovig.

Skulpturen som finns placerad på väggen ovanför dopfunten föreställer Jungfru Maria och Jesusbarnet, och är från 1200-talet. Maria sitter i en enkel trönstol iklädd en tunika och är utrustad med en krona och en spira (vilken är avbruten). Färgrester visar att skulpturen tidigare varit bemålad.

Skulpturen som står under orgelläktaren och tros föreställa den helige S:t Martin eller möjligen S:t Göran är från sent 1400-tal eller början av 1500-talet. Figuren är idag målad i en grönblå oljefärg, men var tidigare troligen målad i röd, vit och blå.

Kyrkogård

Kyrkan är placerad i mitten på kyrkogårdens östra del. Kyrkogården sluttar kraftigt mot söder. Kyrkogården är triangulär till sin form med ingångar markerade med murpelare i den norra muren mot byvägen, i den västra spetsen och i söder mot det kärr som tidigare utgjordes av Silvåkrasjön. Fram slutet av 1800-talet, då sjön utdikades, kom delar av församlingen från söder över vattnet när de skulle besöka kyrkan. Den västra och den norra ingången är försedda med grindar i smidesjärn. Kvarteren söder

Kyrkan och kyrkogården sedd från väster.

och väster om kyrkobyggnaden, vilka troligen är de äldsta, karaktäriseras av låga buxbomshäckar och grusgravar. Den kraftiga sluttningen medför att gravarna ligger placerade i två nivåer, vilka delas av en grusad gång som stäcker sig över kyrkogårdens fulla längd. Den västra delen har kvarter av grus och gräs inramade av låga tujahäckar.

I samband med sjösänkningen i slutet av 1800-talet utvidgades kyrkogården åt söder. Den norra delen tillkom troligen under sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal och utgörs av gruskvarter med låga buxboms- och tujahäckar med grässluttning ner mot vägen. Övrig växtlighet på kyrkogården består främst av tujor, idegran och ormbunkar. Ett antal gravhällar från 1600- och 1700-talen finns uppfästa mot tornets södra och vapenhusets västra murar. Gravhällarna låg tidigare inne i kyrkan.

På andra sidan om byvägen finns en lindallé vilken leder upp till den nya kyrkogården som invigdes år 1907. Kyrkogården sluttar kraftigt norrut, vilket medger en fri sikt över fälten mot Krankesjöns östra sida. Kyrkogården är anlagd efter ett strikt rutnät där de relativt stora grusgravarna delas in av låga tujahäckar. En klippt hagtornshäck omger kyrkogården i samtliga väderstreck.

Byggnader på kyrkogården

Det finns inga byggnader direkt på kyrkogården. På parkeringen i anslutning till den norra kyrkogården finns emellertid en mindre ekonomibygnad uppförd i rött tegel samt ett bårhus med putsad fasad och välvt tak.

Kulturhistorisk karaktärisering för Silvåkra kyrkoanläggning

Byn Silvåkra speglar idag 1800-talets stordrift, men dess historia sträcker sig tillbaka till förhistorisk tid. Den bevarade bystrukturen och den äldre bebyggelsen med prästgård, skola och smedja gör Silvåkra till ett fint exempel på äldre skånsk bymiljö, medan bebyggelsen kring stationshuset visar exempel på de många stationssamhällen som uppstod kring sekelskiftet 1900. Kyrkans höga placering på kyrkkullen vid byns västra infart ger den en viktig roll som miljöskapande element och som symbol för Silvåkra by. Kyrkan har även stor betydelse för landskapsbilden då den syns tydligt från de omgivande fälten och betesmarkerna.

Kyrkans bevarade murverk från 1100-talet i långhus, kor och torn har betydande värden som forskningsmaterial för den romanska kyrkobyggnadskonsten. Kyrkans plan är bevarad sedan vapenhusets tillkomst i början av 1500-talet.

De romanska målningarna på och ovan triumfbågen, tillskrivna Finjagruppen (1125–50), är mycket sällsynta och har höga kulturhistoriska värden. Målningarna på den

östra väggen ovanför triumfbågen visar en ärkebiskop som flankeras av änglar. Enbart ett fåtal andra kyrkor i Skåne har liknande målningar. Även 1500-talsmålningarna, som förställer scener ur gamla och nya testamentet och kan beskådas i kyrkorummets valvkappor, har ett stort konsthistoriskt värde.

Ett betydande värde ligger också i den bevarade fasta inredningen från restaureringen 1883–84 med altare, korskärm, altarring, bänkinredning, orgelfasad och orgelläktare som ger kyrkorummet en sammanhållen karaktär. Även den samtida golvbeläggning med viktioraplattor från Tryde bruk i Tomelilla bidrar till detta.

Ett antal av kyrkans inventarier och delar av inredningen tilldrar sig särskilt intresse. Till dessa hör bland annat dopfunten och stenkistan som finns bevarade sedan kyrkans uppförande på 1100-talet. Bevarade stenkistor från denna period är sällsynta. Liknande sarkofager finns enbart i Dalby, Lund och Västra Sallerup. Vidare är predikstolen och dess tillhörande baldakin från 1578 en av landets tidigaste och har stora kulturhistoriska värden. Predikstolen restaurerades 1738 av Johan Ullberg som då lade till flera figurer och detaljer. Ullbergs arbeten har under många år nedvärderats på grund av sin naiva stil i ”bondbarock”. På senare tid har hans alster emellertid uppvärderats både konsthistoriskt och som viktiga uttryck för dåtidens kyrkohantverk och kyrkoinredningar. Madonnabilden i form av en träskulptur från 1200-talets andra hälft och skulpturen under läktaren, vilken troligen föreställer Sankt Martin, visar på den medeltida träsniderikonsten och har höga konsthistoriska värden.

Madonnabilden i form av en träskulptur från 1200-talet och skulpturen under läktaren, vilken troligen föreställer Sankt Martin, har höga konsthistoriska värden.

Den gamla kyrkogården har bevarat mycket av sin äldre struktur, vilken följer kyrkullens oregelbundna morfologi. De tre gravhällarna på tornets och vapenhusets murar från 1600- och 1700-talen samt ett antal av kyrkogårdens gravvårdar har betydande konst- och teknikhistoriska värden. Den nya kyrkogården visar med sin regelbundna kvartersindelning och förhållandevis stora grusgravar på det kyrkogårdsideal som rådde kring sekelskiftet 1900.

Rekommendationer

- Kyrkans romanska målningar är omistliga och bör bevaras med särskild varsamhet. Långhus- och kortak bör därför underhållas med särskild omsorg. Även de gotiska målningarna från 1500-talet i valven utgör betydande konsthistoriska värden.
- Tornets ålderdomliga karaktär med ankarslutar och ojämnt murade övre del bör tillsammans med ljudöppningarnas romanska kolonnetter bevaras med särskild omsorg.
- Kyrkorummets karaktär, präglad av inredningen från 1883–84, har ett estetiskt sammanhållet uttryck med betydande kulturhistoriska värden.

- Munk- och nunneteglet på vapenhusets trappstegsgavel kan vara ursprungligt från 1400-talet och bör värnas med särskild omsorg.
- Den gamla kyrkogårdens karaktär av äldre lantkyrkogård med oregelbundna kvartersindelning bör bevaras med grindar och grindstolpar, stenramar och järnstaket, grusgångar, låga buxboms- och tujahäckar samt gräsmattor.
- Den aska som ligger ovanpå valkapporna på vinden bör avlägsnas då den riskerar att sota målningarna ovan valven, och troligen även kyrkorummets gotiska valvmålningar om en takläcka skulle uppstå. Arbetet ska ske i samråd med antikvarisk medverkande.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap kulturmiljölagen.

Länsstyrelsen har i sitt kulturmiljöprogram för Lunds kommun pekat ut Silvåkra som en särskilt skyddsvärd kulturmiljö.

Källor och litteratur

Alenäs, S, *Silvåkra kyrka*, Lund 1986

Underhållsplan för Silvåkra kyrka i Veberöds församling (2004-08-31), AIX Arkitekter AB, Stockholm

Dahlberg, M (red.): *Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria*, Riksantikvarieämbetet 2008

Dahlberg, M (red.): *Skåne: Landskapets kyrkor*, Riksantikvarieämbetet, utkast 2012

Silvåkra gamla och nya kyrkogård, Silvåkra socken, Landsantikvarien Malmöhus län genom antikvarie Karen Wanby 1991

Historiska kartor:

<https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/searchresult.html?archive=GEO-IN&firstMatchToReturnLMS=1&firstMatchToReturnREG=1&firstMatchToReturnRAK=1&yMin=6171514&xMin=405004&yMax=6172514&xMax=406004>, hämtad 2014-11-01

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, Riksantikvarieämbetet Fornsök, hämtad 2014-09-01

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2014-08-27

Fältinventering: Max Laserna

Kulturhistorisk karakteristik och rekommendationer: Max Laserna, efter samråd med referensgrupp utsedd av Lunds stift

Rapportsammanställning och foto: Max Laserna
Kvalitetsgranskning: Henrik Nilsson, byggnadsantikvarie
Färdigställd: 2014-09-27